

Росица СТЕФЧЕВА*

Софийски универзитет „Св. Климент Охридски”

София – Факултет по славянски филологии

Оригинални научни рад

Примљен: 07.10.2019.

Прихваћен: 12.02.2020.

МЕТАТЕКСТУАЛНИ МАРКЕРИ У СЛУЖБИ МОНИТОРИНГА ПРОДУЦИРАЊА И ИНТЕПРЕТАЦИЈЕ ДИСКУРСА

Предмет рада су метатекстуалне јединице као средство екстериоризације језичке рефлексije говорног лица. Оне су усмерене на реализацију секундарних комуникативних интенција које омогућавају прагматичку повезаност дискурса на темељу говорникове стратегије и тежње за ефективнијом вербализацијом базичне комуникативне интенције. Анализа је усредсређена на прагматичку и дискурсну функцију метатекстуалних јединица: сигнализирање различитих текстуалних трансформација којима се остварује композиционо и смисаоно рашчлањивање информација у тексту.

Кључне речи: метадискурсне јединице, метатекстуалне јединице, прагматичка функција, модификација, конектори.

0. У раду се разматрају метатекстуални маркери који функционишу као инструмент дијалогске интеракције и служе постизању веће ефикасности комуникације. Циљ рада је да представи прагматичке и дискурсне функције метатекстуалних јединица као и да покаже њихову полифункционалност и еквивалентност у служби конектора и организатора текста. Анализа се заснива на корпусу примера ексцерпираних из различитих медијских извора и речника савременог српског језика.

1. Увод: теоријско-методолошки оквири

Метатекстуалне јединице спадају у групу метадискурских маркера¹ чија је основна карактеристика преношење информација које се не односе на пропозициони садржај, већ на различите аспекте говорне делатности.

* rosica_stef@abv.bg

¹ Појам *метадискурс* је шири од појма *метатекст*, што логички проистиче из дистинкције између текста и дискурса, устаљене у савременој лингвистици: дискурс као динамичка комуни-

Заједничка особина свих метадискурских маркера је процедурални карактер њиховог значења. Семантика ових јединица се може приказати као комплекс процедура којима се подвргава значењски и формални план исказа. Према свом значењу, које у ствари представља инструкције за интерпретацију концептуалне репрезентације исказа (Блејкмор 2004, Тишева 2013), маркери се углавном разврставају у две велике групе – интеракционалне метадискурсне јединице и јединице са функцијом коментара (Петкова 2011: 33). Интеракционални маркери служе говорној интеракцији; усмерени су на партнера у комуникацији, инсистирајући на његовој колаборацији у заједничком креирању и доношењу смисла (*замислите, само замислите, видите, слушајте, пазите...*). Помоћу маркера који обављају функцију коментара говорник „разматра” конкретне аспекте своје говорне продукције: *тачније речено, краће речено, укратко...* тако да они функционишу као „клишеизирана средства екстериоризације метајезичке свести” (Петкова 2011: 34).

Оба типа маркера представљају вербалну репрезентацију двеју дискурских процедура: маркери у служби коментара спроводе процедуру контроле (мониторинга) властитог дискурсног „доприноса”, коју обавља говорник, а интеракционални маркери су повезани с процедуром непосредног регулисања интерпретације и разумевања комуникативних порука од стране саговорника.

Маркери с функцијом коментара нису хомогени у функционално-прагматичком погледу. Применом различитих критеријума интерне поткласификације² издвајају се метајезички, метакомуникативни и метатекстуални маркери, са којима кореспондирају и три типа говорникове рефлексije – језичка, комуникативна и текстуална.

Метајезичким маркерима се експлицира мишљење или оцена говорника о адекватности, умесности, тачности коришћења одређених језичких јединица; они у ствари показују како функционише системско-структурна компонента метајезичке свести, у којој се издваја неколико аспеката: јединице се вреднују с тачке гледишта њихове прикладности у односу на језичку норму и на функционално-стилске (припадност конкретном стилу), естетске, етичке и друге критеријуме. Показатељи рефлексije јесу: *ако смем тако рећи, хајде да тако кажемо, благо речено* итд.

Метакомуникативним маркерима вербализује се оцена коју говорник даје свом говорном чину у конкретним контекстуално-ситуативним околностима. Помоћу лексикализованих конструкција *искрено речено, међу нама*

кативна појава укључује, осим текста, и различите категорије прагматичког контекста, као што су предиспозиције, знања, циљеви учесника комуникације итд. (Ван Дајк 1989). Према томе, називом *метадискурсни* наглашавају се различити аспекти говорне интеракције који су условљени спецификом прагматички релевантног контекста. Што се тиче категорије *метатекста*, она се може разматрати у ужем смислу као подврста метадискурса уско повезана са линеарним развијањем и конституисањем текста (Петкова 2011: 20).

²Критеријуме диференцирања метадискурских маркера наводимо према С. Петковој: упућеност / неупућеност на адресата, семантичке особине лексичких компонената у структури маркера, подразумевани субјекат означене говорне активности, повезаност са одређеним аспектом комуникације, сфера деловања итд. (Петкова 2011: 48).

речено, не схватите ме криво, шалу на страну, говорно лице евидентира своје мотиве избора одређене комуникативне стратегије, одређује кључ у којем ће саговорник перципирати и разумети његову поруку.

Текстуалне рефлексije усмерене су на експликацију механизма који обезбеђују структурисање текста. Метатекстуални оператори се у том смислу одређују као елементи који имају улогу у структурисању текста: доприносе композиционом и смисаоном рашчлањивању информација у тексту, одређене његове сегменте издвајају као комуникативно вредније, дају инструкције за њихову интерпретацију и указују на њихово значење у актуелном, „текућем” дискурсу (Петкова 2011: 46).

Другачију визуру према коментарним маркерима нуди С. Ристић, која све три врсте маркера у служби коментара одређује као модификаторе говорног поступка и сврстава их у групу „локутивних карактеризатора говорног поступка” (Ристић 2009: 28), што потврђује констатацију С. Петкове (према Љапону 1986) да горенаведена подела маркера представља могућу али не и једину класификацију метадискурских средстава у служби коментара, поготову кад се ради о вишем нивоу апстракције, где се нпр. класе метатекстуалних и метајезичких маркера могу објединити у парадигму маркера за обележавање контроле / мониторинга над вербализацијом (Петкова 2011: 47).

Према С. Ристић, овакве јединице остварују две функције – осим функције модификације говорне делатности (односно функције испољавања „метатекстуалне рефлексije” или „односа говорног лица према форми исказа”), реализују различите прагматско-семантичке садржаје, доприносећи семантичкој кохеренцији дискурса (Ристић 2009: 110). Стога издвајамо два аспекта функционисања метатекстуалних маркера – прагматички и дискурсни, који се узајамно преплићу, будући да механизми структурисања текста интерполирају и интеракционалне садржаје оријентисане на кориснике (интенционалност, прихватљивост, информативност итд.) (Иванетић 2003).

2. Метатекстуални маркери у српском језику. Прагматички и дискурсни аспекти

2.1. Прагматичке функције метатекстуалних маркера

Метатекстуални маркери (*боље рећи, тачније речено, другим речима, једном речју*) припадају прототипским метадискурским маркерима, будући да се њима реализују секундарне интенције повезане с избором језичког начина реализације базичне интенције, тј. усмерене су на избор говорне стратегије и језичких ресурса који се оцењују као најумеснији и најефективнији с тачке гледишта контекста комуникације и решавања одређених комуникативних задатака.

На тумачење прагматичких аспеката функционисања метатекстуалних маркера у руској лингвистици скреће пажњу С. Петкова, наводећи Ј. Апре-

јана (1995), према којем метатекстуални маркери представљају прагматичке инструкције за најоптималнију расподелу и интерпретацију информација и Н. Перфиљеву (2006), која дефинише метатекстуалне показатеље као прагматичку лексику, будући да се у њиховом значењу садржи константна прагматичка компонента „Ја говорим. Ја контролишем и коментаришем своју говорну делатност” (Петкова 2011: 136).

Издвајају се две основне прагматичке функције, које се остварују у оквирима класе метатекстуалних маркера: сигнализирање преласка на нову тему и образложење текстуалних трансформација изазваних развијањем теме. У даљњем разматрању осврнућемо се на различите врсте текстуалних трансформација.

2.2. Дискурсне функције метатекстуалних маркера.

На нивоу дискурса метатекстуални маркери имају конекторску и модификаторску улогу. Различите модификације реализују се као подспецификације експланаторности³ и служе развијању средишње информације, основне теме преко серије посредних назнака (најављених конекторима) које ту информацију или тему приказују из другачијих перспектива, објашњавају, појашњавају опскрбљујући је новим детаљима и илустрацијама.

Као конектори, метатекстуалне јединице учествују у реализацији форичких односа у тексту као првог и основног својства повезивања елемената у тексту (Гловацки Бернард 2004: 48). С обзиром на смер повезивања с контекстом, наведени конектори реализују двосмерне, анафоричко-катафоричке односе, будући да њихова сфера деловања обухвата и леви и десни контекст.

2.3. Класификациони критеријуми и структурни типови метатекстуалних маркера

У српској, а и у хрватској лингвистичкој литератури метатекстуалне јединице са функцијом коментара углавном се посматрају као конектори на нивоу текста, тј. то су језичке јединице које имају „улогу верификатора смисаоног међуодноса” садржаја двеју или више у текст уланчаних реченица (Ковачевић 1998: 67). Своју конекторску улогу испољавају као организатори текста са експланативним значењем, а њихово интерно категоријално разврставање темељи се на функционалнограматичком критеријуму, тако да се конектори (према морфолошким, синтаксичким и семантичким критеријумима) деле на четири категорије – везничке, прилошке, фразеологизоване и пропозиционалне (Мразовић/Вукадиновић 1990; Велчић 1987). У свом раду придржавамо се класификације везничких средстава са значењем експланативности М. Ковачевића због веће прецизности и исцрпности и због могућ-

³ Експланаторност (експланативност) попут изражавања односа узрочности, темпоралности итд. спада у конститутивне механизме текста (тзв. „текстуирајући механизми”) помоћу којих се лексички и синтаксички обликује текст (Добрева 2004: 218).

ности за сагледавање еквивалентности и полифункционалности наведених конектора. Аутор издваја 7 врста објаснидбених конструкција које се могу подвести под опште значење објаснидбености / експланативности (значења „преформулације, корекције, експликације, конкретизације, корелације и значење додатног, вриједносног коментара”) (Ковачевић 1998: 76). Објаснидбена значења изражавају се везницима (*то јест, односно*⁴), везничким комплексима (*а у ствари, а наиме, а тачније / другачије речено* или *једноставније речено*) и лексичким конкретизаторима смисаоног односа међу сегментима (*другим речима, другачије речено*⁵; *наиме, дакле*⁶).

Значења појединих конектора ваља посматрати у светлу семантичког динамизма дискурса, који условљава њихову међусобну заменљивост, вишезначност и успостављање односа еквивалентности. Као пример наводимо комутабилност два подтипа лексичких конкретизатора, а наиме – фразеологизованих конектора *боље рећи, боље / тачније речено, другим речима* и партикула *заправо, у ствари*. Чиме је условљена могућност супституције разматраних средстава? Одговор проналазимо у следећем: и фразеологизовани конектори и партикуле изражавају „однос говорног лица према адекватности исказа (у смислу умесности, веродостојности, убедљивости итд.) која се подешава према конкретној ситуацији, тексту/дискурсу” (Ристић 2009: 110). Са друге стране, модификације које се односе на локуциони аспект исказа прожимају и његов пропозициони садржај, јер подешавање језичке форме (локуције) према већој адекватности језичкој стварности на посредан начин утиче на процену фактивности пропозиције и на степен убеђености говорног лица у истинитост изреченог (епистемички модус). Дакле, модификације локуционог плана имају своје консеквенце и на осталим плановима исказа – референцијалном и илокуционом.

Разлике се, међутим, испољавају осим на структурном, и на информативном плану: код партикула је наглашенија веза с пропозиционим садржајем (партикуле модификују садржину дате реченице и постављају је у одређени семантички однос према претходном саопштењу), док код фразеологизованих конструкција доминирају интеракционални садржаји који су усмерени на реципијента (привлачење пажње, заинтересованост за боље разумевање властите продукције).

Другачију слику структурних обележја метатекстуалних маркера нуди С. Петкова. Ауторка наводи следеће параметре који служе за издвајање формализованих записа структуре – „параметар семантичког значења лексичких компонената, параметар подразумеваног субјекта, параметар метадискурских поспупака којима се подвргава дискурс” (Петкова 2011: 48).

⁴ *Односно* и *то јест* дефинишу се као координацијски везници који „и кад повезују реченице на нивоу текста треба разматрати као везнике у склопу парцелисаних реченичних структура” (Ковачевић 1998: 62, 279).

⁵ М. Велчић их одређује као фразеологизоване конекторе (Велчић 1987).

⁶ Одређују се још и као прилошки конектори (Велчић 1987) или партикуле (Мразовић/Вукадиновић 1990, Ристић 2009).

У семантичкој структури свих метадискурских маркера присутни су: компонента чије значење асоцира на *говор, реч, причање*, а наиме: *боље рећи, краће речено, другим речима* (семантички параметар); субјекатска компонента, тј. присуство говорника (параметар подразумевањем субјекта означене активности); метадискурсни поступак којим се интерпретира (коментарише) и истовремено модификује смисао језичке јединице (параметар метадискурских процедура). На основу наведених критеријума издвајамо неколико структурних типова:

- а) *adj* + именица (именичке синтагме) – *другим речима, једном речју*

Предикатска структура с инструменталним аргументом (нпр. *Исказујем / изричем другим речима...*) редукована је на адвербијални део јер се глагол *говорити, причати* као назив уопште за комуникативну делатност садржи у основи говорног поступка.

- б) 1. лице мн. – *рецимо*

Партикуларизована употреба директивног исказа сведочи да је императивни облик подложен лексикализацији и функционише као партикулски конектор (Ристић 2009).

- в) *adv* + инф. – *боље рећи*; *adv* + партицип пасива – *боље речено, краће речено*

Инфинитив и партицип пасива формирају кондензоване⁷ (клишеизиране) конструкције које се могу уклопити у предикатску структуру и комбиновати с било којим реченичним субјектом.

Сви структурни типови подразумевају говорника као вршиоца радње.

Изван предмета нашег разматрања остале су пропозиционалне структуре типа *то ће рећи да...*, *то значи да...*

3. Текстуалне трансформације у оквиру експланативности

На присуство експланативног модуса у тексту први пут је скренула пажњу А. Вјежбицка у свом раду „Метатекст у тексту”, сматрајући да у току конституисања текста настаје својеврсни „двотекст”, који се састоји од супстратног текста и текста који функционише као његов коментар (Петкова 2011). Могуће је стога текстуалне трансформације сагледати у оквиру категорије експланативности. Метатекстуалним маркерима – *боље / тачније / једноставније речено, наиме, укратко, уопштено говорећи...*, најављује се увођење поступка појашњења, или експланације. Међутим, конкретни меха-

⁷ На то да конектори исказују реченичну информацију у сажетом виду или пак функционишу као површинске заменице дубинских реченица или реченични кондензатори скрећу пажњу М. Велчић (1987), М. Ивић (1978), Текавчић (1982), Ристић (2009). Садржај свих ових јединица може се парафразирати тако да буде оријентисан према говорном субјекту. Предикат што га површинске структуре потискују односи се на сам чин који говорник обавља текстом: појашњава, конкретизује, коригује, приказује једноставније, уопштава због закључка итд.

низми развијања текста условљавају присуство различитих експланативних подспецификација – конкретизације, симплификације, генерализовања итд. Другим речима, текстуалне трансформације откривају процесуалну нарав дискурса, јер су рефлексације говорника везане за различите етапе развијања текста (нпр. тематску прогресију, реорганизовање појединих делова дискурса итд.). На тај начин адресат постаје укључен у актуелни ток „збивања” текста и прати све „потезе” самокорекције, кретање мисли говорника и учествује у заједничком продуковању смисла.

Текстуалне трансформације, као што су преформулисање, минимизација (сажимање, компресија, резимирање текста), поједностављивање (упрошћавање, скраћивање, симплификација), аутокориговање, егземплификација – разматрамо на примерима монолошког типа дискурса.

3.1. Трансформација преформулисања⁸: наиме, дакле; другим речима, другачије речено

Поступак преформулисања један је од најфреквентнијих механизма текстуалних трансформација који подразумева и успостављање односа смисаоне еквивалентности између два сегмента дискурса. Преформулисање се у одређеним контекстима може свести и на парафразу, ако није у питању „фигура мисли” (Шкарић 2003: 127). Под парафразом овде подразумевамо препричавање, описивање формулисане мисли, назива итд. другим или јаснијим речима, тј. описно (перифрастичко) казивање. Обликом лингвистичке парафразе могуће је третирати и лексикографску дефиницију речи, јер и она функционише као еквивалент дефинисаном појму (Багић 2008).

Прагматичка улога маркера: сигнализирају поступак преформулације; уводе сложену перифрастичку номинацију помоћу које се још једном најављује оно што је већ говорник рекао у претходном сегменту / исказу.

Дискурсна (модификаторска) улога маркера: успостављање преформулацијског односа може бити пропраћено различитим модификацијама. Веома често је преформулисани исказ дужи од првобитног и осим појашњења (парафразе) садржи додатне нијансе конкретизовања и детаљизације.

Примери:

1. Дечији центар за рекреацију „Здраво дете” пронашао је своје место у непосредној близини Аутокоманде, дакле, у срицу Београда. Наш центар пружа велики спектар услуга – забаву, спорт, рекреацију, релаксацију и козметичке услуге. Другим речима, „Здраво дете” је место које пружа све што је потребно детету и породици. За малишане смо обезбедили базен са сланом водом који је израђен по највишим светским стандардима. Поред базена смо обезбедили велики број додатних забавних садржаја у оквиру играоница на два нивоа, као што је, између осталих, школица спорта.

Експликативом *другим речима* парафразира се садржај претходног саопштења. Парафраза катафорички упућује на следећи сегмент текста (ка-

⁸ Експланативне конекторе наводимо према класификацијама М. Ковачевића (1998) и М. Велчић (1987).

тафоричка функција опште заменице *све*). У дескриптивно развијање теме интегрира се експликативност, при чему се садржај развија идући од главне теме, а експликативни конектор остварује функцију „десцендентног амплификатора” (Степанов 2010).

2. *Због свог деловања у мозгу, карнозин је познат и као неуропротектор односно неуропептид. Другим речима, чува нервне ћелије и има функцију у преношењу нервних импулса (неуротрансмитер).*

У примеру 2 уочљива је парафрастичка функција конектора јер сегмент уведен њиме у ствари представља дефиницију стручног појма преведену у други „кључ” или у други регистар, приступачнији аудиторијуму. Између супстратне фразе и парафразе „успоставља се однос референцијалне синонимије” (Ковачевић 1998: 63).

3. *Нова политика образовања и васпитања дефинисана је циљем, основним карактеристикама и принципима на Трећем пленуму ЦК КПЈ у децембру месецу 1949. године. Дакле, одлука о спровођењу нове политике образовања и васпитања у послератној југословенској држави донета је у самом врху Комунистичке партије Југославије.*

У овом контексту конектор *дакле* је комутабилан са фразеологизованим (*другим речима*) и партикулским (*односно*) конектором. Преформулисање претходног садржаја је у циљу јасније експликације поруке, а однос експликативности доведен је у везу са односом конклузивности јер је „временска постериорност закључних садржаја аналогна тренутку завршавања / закључивања садржаја који имају експликативну функцију у тексту” (Велчић 1987: 78). Затварачка (финитивна) улога експликатива у том случају кореспондира са конклузивном семантиком, па је објаснидбено значење усложњено каузалним (Ковачевић 1998: 72).

3.2. Трансформација упрошћавања (сажимања, компресије): једноставно, једном речју / речи, укратко (речено)

Прагматичка улога маркера: сигнализирају поступак симплификације претходног садржаја. Циљ говорника је да учини језик приступачнијим свом аудиторијуму.

Дискурсна (модификаторска) улога маркера: трансформација поједностављивања се обично остварује кроз модификације компресије информативног плана дискурса и/или парафразирањем и „пребацавањем” парафразе на комуникативну раван регистара приступачнијих адресату (нпр. у научно-популарни подстил – в. пример. 4).

4. *Када размишљамо о дефиницији мишљења, она каже да је мишљење ментална симболичка активност којом посредно сазнајемо о стварности увиђањем и откривањем односа и веза потребних да се савлада актуелна ситуација – адаптивни задатак. Једноставније речено, мишљење је когнитивна способност да се увиди узрок и последица, односно везе између појава.*

5. *Основа свега је базални метаболизам, који је код сваког другачији. „Он представља енергетски расход током 24 сата у условима у којима човек ништа не ради. Дакле, реч је*

о утрошку енергије на основне виталних функција, као што су дисање, крвоток, варење и слично”, каже др Мрдаковић. **Једноставно речено**, базални метаболизам је потрошња енергије током једног дана, а да се не узме у обзир било која физичка активност.

У примеру 5 симплификација се реализује истовремено популарним парафразирањем стручне информације и компресијом исте.

6. Превод је пренос поруке или значења текста на изворном језику еквивалентним средствима другог језика. **Једноставније речено**, добар превод није само верна слика оригинала, замена једне речи на једном језику одговарајућом речи на другом језику. Добар превод мора да пренесе и дух, односно интенцију оригиналног текста на начин који је схватљив и разумљив читаоцу на другом језику. Превод подразумева богат лексички фонд како језика са којег се преводи, тако и језика на који се преводи.

У примеру 6 уз симплификацију садржаја врши се истовремено и проширивање информације о теми текста, тј. поступак поједностављивања поруке не подразумева увек и компресију садржаја.

3.3. Трансформација аутокориговања: *тачније, боље речено*...

Прагматичка улога маркера: сигнализирају поступак корекције, говорникову накнадну интервенцију ради прецизирања исказа; њима се истовремено обележава и говорникова несигурност у прецизност одговарајуће формулације. Понекад до аутокорекције долази и због мањка времена за припрему властите продукције те говорник „остварује вербализацију која само делимично одговара денотату, а затим нуди умеснију вербализацију” (Ристић 1989: 66).

Дискурсна (модификаторска) улога маркера: објашњење у виду исправке реализује модификацију „приближавања истини” (Велчић 1987: 78). Говорник исправља неправилну, неконцизну или небулозну номинацију замењујући је новом и адекватнијом ванјезичкој реалности. Стога су конектори самоисправљања заменљиви или партикулама *заправо, у ствари* или везничким комплексима *а у ствари, а наиме, а тачније речено* итд., в. пример 7.

7. Сања Петровић Тодосијевић, историчарка: Други светски рат и његове последице представљали су негацију просветитељских идеала. **Тачније речено** (*у ствари, заправо*), поништили су их.

3.4. Трансформација конкретизације: *на пример, рецимо* и др.

Прагматичка улога маркера: сигнализирају објашњење општег конкретним.

Од наведених маркера посебно је занимљив *рецимо*, јер садржи интенцију инклузије (због „непотпуне лексикализације” императивне форме) саговорника у заједничко креирање смисла.

Дискурсна (модификаторска) улога маркера: експланативни конектори *на пример, рецимо* верификују однос егземплификације и служе оптимизацији представљања пропозиционалне информације. Конкретизација је честа у текстовима с експликативним (у уџбеницима, научним и научно-популарним текстовима) и аргументативним развојем теме (расправама, есејима, научним текстовима итд.).

Као реторичка фигура пример може бити потпора неке тврдње (нпр. и индуктивном закључивању) или послужити као илустрација која тврдњу

чини разумљивом (в. пример 8) (Шкарић 2003: 113). Нпр. општи или апстрактнији садржаји у примерима 8 и 9 своде се на конкретне илустрације, „опримерење” каквог казуса или тврдње.

8. Прво треба имати у виду да запослени преко агенције уговор о раду потписују не са послодавцем, већ са агенцијом, која затим уступа запослене послодавицу. Без одговарајуће регулативе, ово може да доведе запослене преко агенције у прилично неповољну позицију. **На пример**, актуелни Предлог закона о агенцијском запошљавању не спречава послодавце да прекину радни однос без отказног рока, након чега „отпуштена” особа може да остане са драстично мањим или без икаквих прихода.

9. Стручњаци за рачунарску сигурност осудили су праксу Facebook-а, поготово јер су учитавали контакте без претходног допуштења власника.

Тако би се укратко могао описати последњи у низу сигурносних пропуста ове највеће друштвене мреже... **Наиме**, Facebook је новим корисницима, уз бројне личне податке, за регистрацију на тој друштвеној мрежи тражио и лозинку њиховог e-mail рачуна. Објашњење – желели су да потврде њихов идентитет.

10. Не само када желимо помоћ или нам је потребна подршка већ и у свакој другој ситуацији ми желимо да будемо услужени брзо и од особе која је за то најстручнија. **Рецимо**, након што смо изабрали ресторан у који желимо да одемо и када смо се (коначно) одлучили шта бисмо из менија, очекујемо да ћемо бити услужени брзо и, наравно, да је кувар који нам спрема оброк вичан спремању таквог јела.

У примеру 10 модификација егземплификације условљена је аргументативним развојем теме, у чије се поступно развијање умеће пример као аргумент или као исказивање неке појединачне појаве која носи у себи особине општега.

3.5. Трансформација генерализовања: уопштено говорећи, једном речју, укратко

Прагматичка улога маркера: сигнализирају поступак уопштавања / генерализовања онога што је саговорник рекао.

Дискурсна (модификаторска) улога маркера: модификација минимизације; поступак уопштавања може бити пропраћен минимизацијом или сажицањем претходног садржаја, што га приближава поступку симплификације. Разлика је ипак у томе да се уопштавањем не упрошћава информативни план дискурса, него се информација своди на најбитније саставнице. Генерализовање се стога обично налази у закључном делу једног сегмента дискурса као кратко понављање битног (в. пример 13). Модификација минимизације може се реализовати преко различитих подспецификација: као вредновање или оцена наведених чињеница (в. пример 11), као експликација хипонимно-хиперонимних односа итд.

11. Једном речју: БЛАГИ УЖАС

У првих десет дана маја житељи улице Матије Гупца у Врању су четири дана били без воде због хаварије на цеви водоводне мреже старе шездесетак година.

Читалац ОК портала С. С. каже да једна те иста цев у овој улици у центру града пуца већ трећи пут од 1. маја, због чега су корисници те и околних улица без воде четири дана од празника наовамо...

Последња хаварија је комисијама изазвала поплаву у приземљу. **Једном речју**, општи хаос – описује наш читалац.

Посебно је занимљиво присуство експланативних маркера у насловима различитих текстова, нпр.:

12. *Једном речју – ПРЕЛЕПО!! Даниловић: Једном речју, феноменално. Једном речју – Роналдо! Овако је утрчао вечерас на терен! Једном речју – циркус! ЕИМА. Једном речју – САВРШЕНО.*

Наслови у том случају функционишу као макропропозиције које кореспондирају са централном тематском структуром и упућују на основна садржајна језгра текста (Добрева 2000, Ван Дајк 1989). Текстуална стилистика сматра да су наслови једна од јаких позиција текста без обзира на његову функционалностилску припадност. У новинама, задатак наслова (као и поднаслова, наднаслова) јесте да привуче пажњу адресата на ефикасан начин и да оствари катафоричку везу са текстом који следи.

13. *Полази се од анализе завршних рачуна, те се коришћењем динамичких показатеља настоје открити слабе и јаке стране предузећа, видљиве у његовим завршним рачунима... Након те анализе следи квалитативна анализа. Квалитативном анализом ситуације жели се утврдити оријентација предузећа према купцу и потребама купаца, тржишна позиција предузећа и његових производа и иновативност. **Укратко речено,** утврђује се отвореност предузећа променама на тржишту.*

4. Закључак

Преглед метатекстуалних маркера у овом раду је прелиминаран и не тежи исцрпности. Метатекстуалне јединице функционишу као оператори који усмеравају укључивање информације, дају упутства за вредновање и интерпретацију говорниковог исказа. Истовремено су полифункционалне, тј. могу да учествују у више текстуалних трансформација из чега следи да се идентитет сваке јединице остварује заправо у дискурсу где је значење увек процесуалне нарави.

ИЗВОРИ

- Речник српскохрватскога књижевног језика (1967–1976), Нови Сад (Загреб): Матица српска (Матица хрватска)
- Речник српског језика (2011), Нови Сад: Матица Српска.
- <https://bg-bg.facebook.com/pg/zdravodete.rs/about/>
- <https://carnomed.rs/karnozin/>
- <https://www.6yka.com/novosti/sanja-petrovic-todosijevic-istoricarka-drugi-svet-ski-rat-i-njegove-posledice-predstavljali-su-negaciju-prosvetiteljskih-ideala-tacnije-receno-ponistili-su-ih>
- <https://maliistrazivaci.rs/saznajni-razvoj-kod-dece-razvoj-misljenja/>
- <http://www.linktv.rs/tajne-metabolizma/>

<https://www.powermarketing.rs/ponuda/deal/11058/prevod-teksta-sa-srpskog-jezika-na-engleski>
<https://talas.rs/2019/08/15/agencijsko-zaposljavanje/>
<https://www.pametnoibezbedno.gov.rs/rs-lat/vesti/vest/facebook-ponovo-zloupotrebio-podatke-korisnika>
<http://saga.rs/blog/kako-da-centrala-ne-pogresi/>
https://www.okradio.rs/vesti/specijali/seks-i-grad/jednom-recju-blagi-uzas-_63362.html

ЛИТЕРАТУРА

- Апресјан 1995:** Юрий Апресян, Избранные труды. Т. 1. *Лексическая семантика: Синонимические средства языка*, Москва: Языки русской культуры.
- Багић 2008:** Krešimir Bagić, *Postoji li jezik fikcije*, <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1871&naslov=postoji>, 20.08.2019.
- Блејкмор 2004:** Diane Blakemore, Discourse markers. – In: *The Handbook of Pragmatics*. Blackwell, 221–240.
- Ван Дајк 1989:** Теун Ван Дейк, *Язык. Познание. Коммуникация*, Москва: Прогресс.
- Велчић 1987:** Mirna Velčić, *Uvod u lingvistiku teksta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Гловацки Бернарди 2003:** Zrinjka Glovacki-Bernardi, *O tekstu*, Zagreb: Školska knjiga.
- Добрева/Савова 2000:** Елка Добрева, Ивелина Савова, *Текстолингвистика*, Велико Търново: Фабер
- Иванетић 2003:** Nada Ivanetić, *Uporabni tekstovi*, Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Ивић 1987:** Милка Ивић, О српскохрватским реченичним прилозима. *Јужно-словенски филолог*, XXXIV, 1–17.
- Ковачевић 1998:** Милош Ковачевић, *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд: Рашка школа, Србиње: Српско просвјетно и културно друштво.
- Љапон 1986:** Майя Ляпон, *Смысловая структура сложного предложения и текст (к типологии внутритекстовых отношений)*, Москва: Наука.
- Мразовић/Вукадиновић 1990:** Pavica Mrazović, Zorica Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog za strance*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Петкова 2011:** Силвия Петкова, *Метадискурсивные единицы русского языка. Функционально-прагматический аспект*, София: УИ „Св. Климент Охридски”.
- Перфиљева 2006:** Наталија Перфиљева, *Метатекст: текстоцентрический и лексикографский аспекты*, Автореф. дисс... доктора филол. наук, Новосибирск.

- Ристић 2009:** Стана Ристић, *Модификација значења и лексички модификатори у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Степанов 2010:** Strahinja Stepanov, *O konektorima u srpskim i hrvatskim novinskim komentarima*, http://www-gewi.uni-graz.at/gralis-alt/GraLiS_TB/Bibliographie/e-book/srpski_pogledi_2/files/assets/basic-html/page367.html
- Текавчић 1982:** Pavao Tekavčić, O priložima i 'priložima' (sintakto-semantičke, pragmalingvističke i kontrastivne bilješke), *Strani jezici*, 1–2, 3–12.
- Тишева 2013:** Йовка Тишева, *Прагматични аспекти на устната реч*. <http://www.slav.uni-sofia.bg/naum/liliseriess/diss/2013/3>. 08. 2019.
- Шкарић 2003:** Ivo Škarić, *Temelji suvremenog govornišтва*, Zagreb: Školska knjiga.

Rositsa Stefcheva

METATEXT MARKERS AS MONITORING MEANS IN DISCOURSE PRODUCTION AND INTERPRETATION

Summary

This paper studies metatext units as a means of exteriorization of the speaker's language reflection. A main characteristic of metatext markers (*другим речима, укратко, једноставно речено, тачније/боље речено, једном речју, на пример, уопштено говорећи*, etc.) is the transmission of information that is not related to the propositional content, but to various speech activity aspects. We can distinguish two main functions of the means under review – pragmatic and discursive. The pragmatic function is expressed in signaling a certain type of procedures oriented towards the choice of language resources appraised by the speaker as most effective from a communication perspective – reformulation, minimization, simplification, autocorrection, exemplification. The discursive function of such markers is manifested in their role of textual connectors and text organizers, materializing various modifications within the explanatoriness.

Key words: metadiscourse markers, metatext markers, pragmatic function, modification, connectors.